

Јасмина Дражић

ЗАМЕНИЦЕ И ЕУФЕМИЗАЦИЈА (НА ПРИМЕРУ ИМЕНИЧКИХ ЗАМЕНИЦА *СВАШТА* И *НЕШТО*)

Истраживање се спроводи с циљем идентификовања еуфемистичког значења именичких заменица *свашћа* и *нешћо*, на основу њихове функције, семантичких карактеристика у споју с глаголима и њихових прагматичких одлика. Посматра се значење ових заменица забележено у *Речнику српскохрватској књижевној језика* и проверава се у примерима забележеним у изабраним књижевним делима, новинским текстовима и разговорном језику. Анализа се врши на основу колокацијске и, делом, концептуалне методе. Својом општошћу (*свашћа*) или неодређеношћу (*нешћо*) ове заменице имају могућност супституције именица са значењем негативне семантике, друштвено неприхватљивих феномена, табуизираних сфера, чиме добијају све особине неекспресивних еуфемизама.

Кључне речи: заменице, *свашћа*, *нешћо*, еуфемизам, семантика, српски језик.

This research is conducted with the aim of identifying the euphemistic meaning of the nominal pronouns *svašta* 'all sorts of things' and *nešto* 'something', based on their function, semantic characteristics in combination with verbs, and their pragmatic features. An overview of the classifications of pronouns in domestic grammars and their meanings recorded in the *Dictionary of the Serbo-Croatian Language* is provided. The analysis of examples is carried out based on collocational and conceptual methods. Due to their generality, broad meaning (*svašta*), or indefiniteness (*nešto*), these pronouns have the potential to substitute nouns with meanings of negative semantics, socially unacceptable phenomena, and taboo fields, thereby acquiring all the properties of non-expressive euphemisms.

Key words: pronouns, *svašta* 'all sorts of things', *nešto* 'something', euphemism, semantics, Serbian language.

1. Увод. У раду се испитује способност заменица *свашћа* и *нешћо* да прикрију неприкладан, табуизиран садржај поруке говорника о ситуацији или догађају, који се приписује било којем елементу комуникације – саговорнику, самом говорнику или догађају (нпр. О теби се говори *свашћа*. То је за случај да ми се *нешћо* деси.). Замена семантичког садржаја и прагматичког потенцијала друштвено непримерене, грубе, непристојне или табуизираних порука емоционално неутралнијом речју или изразом, еуфемизмом, могућа је употребом заменица, било ових именичких или придевских (*они дани* 'менструација'; *онај ѿре* 'Бог'; *никакав* филм 'лош' итд.). Ова врста замене (заменицом, обично придевском) или, у другој терминологији – фигуре *abstractum pro concreto*, терминолошки је у делу литературе одређена као **п р о н о м и н а л и з а ц и ј а**¹ (Москвин 2001: 63; 2007: 197), при чему се

¹ Термин *ѿрономинализација* у литератури се донекле различито употребљава. У раду ће се разумети као „један [...] од облика језичке транспозиције, преласка речи из других делова говора у заменице као резултат губитка или слабљења њиховог инхерентног лексичког значења и стицања апстрактног значења и демонстративне функције” (Горгоњиев 1966). Клајн

еуфемизмом може постићи и намерна нејасноћа, отклоњена контекстом, нпр.: „Он је код нас мало *шакав* (уз гест тапкања прстом по челу); Треба бити спреман *на све*; *Нешто* ће се десити” (Исто: 197).

1.1. Најпре ће се укратко указати на значај истраживања заменичких речи и неоправдану скрајнутост њиховог испитивања у србистици. Потом ће се представити основне карактеристике посматраних заменица увидом у домаће граматике како би се сагледале њихове формалне, функцијске и значењске способности да еуфемизују поруку. Након кратког прегледа тумачења еуфемизама, с фокусом на анализираним заменицама, уследиће анализа речничких чланака заменица *свацшћа* и *нешћто* с циљем идентификовања потенцијалних еуфемистичких значења. У анализи издвојених примера посматраће се семантички садржај који преносе, прагматички оквир, степен импликације исказаног садржаја (нпр. доживео сам *свацшћа* ← доживео сам свашта *ружно* ← доживео сам свашта *ружно* – *мобинџ од шефа, увреде на сексуалној и националној основи од колеџе*), као и ужи и шири контекст, конкретно – глаголска семантика која омогућује значењски компатибилитет с овим заменицама.

1.2. Истраживање је спроведено на функционалностилски разуђеном корпусу – књижевноуметнички обухвата десет романа српских писаца, добитника Нинове награде¹; публицистички – дневне и недељне новине, по два броја; разговорни – укључује поједине подкасте, домаће серије, рекламе (иако су текстови конструисани у последња два извора). Изузети су административни и научни стил јер се у њима еуфемизација заменицама очекује у знатно мањој мери и зато што би ови стилови захтевали другачији приступ истраживању. Пошто примери у изабраном корпусу нису бројни,² коришћен је Електронски корпус српског језика (*СрпКор*), у којем су циљано и ручно бирани сви облици анализираних заменица. Анализа у раду заснива се на изабрана репрезентативна 32 примера, што не значи да је то коначан број,

пак у својој студији *О функцији и њироиди заменица*, у поглављу *Замењују ли заменице?* коментарише овај термин као неприкладан, настао у оквирима трансформационог учења, и констатије: „Обично се све приказује „на делу”, примерима, било графички или описно. Ипак, да су се упитали шта значи pronominalizacija, termin koji su oni uveli i popularisali, transformacionalisti bi verovatno morali zaključiti da je on samo sinonim za – zamenu, supstituciju pomoću zamenica. To je svakako i jedan od razloga što je teorija o pronominalizaciji [...] morala biti manje ili više napuštena” (КЛАЈН 1985: 12). Ова уверљива примедба о таутолошкој номинацији феномена замењивања сасвим је оправдана, али у контексту еуфемизације, тј. транспозиције ширег семантичког и прагматичког садржаја, било речи, синтагме, исказа или ширег контекста, сматрамо оправданим да се такав процес назове прономинализацијом.

¹ Изабрано је првих педесет страна следећих романа: Добрица Ћосић, *Корени* (1954); Милош Црњански, *Роман о Лондону* (1971); Александар Тишма, *Ујошреба човека* (1976); Слободан Селенић, *Пријатељи* (1980); Светлана Велмар-Јанковић, *Лајум* (1995); Горан Петровић, *Ситничарница „Код срећне руке”* (2000); Драган Великић, *Руски њрозор* (2007); Слободан Тишма, *Бернардијева соба* (2011); Ивана Димић, *Арзамас* (2016); Стево Грабовец, *Послије забаве* (2023). Идентификовано је, међутим, само неколико примера употребе ових заменица са значењем еуфемизма, те је стога коришћена дигитализована грађа у *СрпКор*-у, где је заступљена и преводна литература.

² Овај избор корпуса само је део обимније грађе, предвиђене за израду докторске дисертације кандидаткиње под менторством аутора овога рада. Овом приликом захваљујем А. Ш. на уступљеном делу ексцерпираних примера.

него да се њима само илуструју различите семантичке, структурне и прагматичке особености еуфемизације анализираним заменицама.

Изабрани примери анализираће се колокацијском методом, која подразумева семантички и формални компатибилитет двеју или више лексема, у овом случају управног глагола и заменица *нешто* и *свашта*. Грађа ће се груписати на основу семантике управног глагола, а даље ће уследити, у зависности од природе удруживања, концептуална анализа, тј. идентификовање семантичких трансформација или концептуализација. Важан сегмент анализе јесте прагматичка анализа, којом се испитује како се еуфемизми употребљавају у конкретним комуникативним ситуацијама, тј. коју функцију имају у говору, зашто су изабрани, те какав ефекат производе на саговорника (нпр. ублажавање, манипулација, прикривање стварности, одржавање пристојности итд.).³

2. ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА ЗАМЕНИЦА. У контексту истраживања значења и употребе заменица *свашта* и *нешто*, важно је скренути пажњу на неколико аспеката испитивања заменица уопште. Вишеслојност заменица, од самог термина, преко граматичких до семантичких специфичности, оставља их по страни у стручним истраживањима,⁴ што се рефлектује и на лексикографски план, о чему Д. Кликовац (2002: 498) каже следеће: „О начину на који треба у речницима обрадити заменичке речи не говори се у литератури много. Штавише, заменице се сматрају маргиналним речима у речнику.”

Ауторка на примеру заменичких речи (пре свега *оволики*, *толики*, *онолики*) увидом у дефиниције РСАНУ показује да поједине од ових речи имају врло разгранату семантичку структуру и могу да ступају у различите лексичке односе (синонимија и антонимија нпр.).⁵ Након анализираних примера из корпуса, Д. Кликовац на крају даје предлог речничких дефиниција, што је, према речима ауторке, врло захтеван подухват, да би, између осталог, закључила: „Насупрот уобичајеним мишљењима о заменичким речима, испоставља се да оне често имају сложену семантику, те да њиховој речничкој

³ За ово истраживање посебно је значајна *теорија учтивости* ('Politeness Theory'), јер се еуфемизми користе као стратегије позитивне или негативне учтивости, ради очувања „лица” ('face') саговорника. Ова се теорија заснива на дефиницији учтивости Џефрија Лича (1983), прагматичким поставкама Пола Грајса (1975) и Џона Серла (1969), а „најцеловитије тумачење појма учтивости и њене улоге у усклађивању међуљудских односа у процесу комуникације дали су Пенелопе Браун и Стивен Левинсон у студији *Politeness. Some Universals in Language Use* (1987). Ови аутори „[...] принцип кооперативности сматрају универзалним начелом комуникационе ефикасности, али такође истичу да у комуникацији постоје ситуације када се илокуциони и друштвени циљеви разилазе, то јест када поштовање принципа кооперативности долази у сукоб са учтивошћу, нарушавајући при томе однос говорника и саговорника” (Раљић 2017: 14).

⁴ Значајан помак у истраживању заменица, заменичких прилога и, начелно, заменичких и упућивачких речи, чини Д. Кликовац, испитујући како постојећу терминологију и класификацију заменица, тако и узајамну везу заменица и прилога, њихову речничку обраду, граматичку категорију лица, семантику у светлу когнитивне семантике (уп. Кликовац 2006; 2010; 2017, 2018, 2022).

⁵ Полазећи од појма *серијске одреднице* (према С. Ландау и И. Клајну), Д. Кликовац утврђује неколико недоследности у речничкој обради заменица *оволики* и *онолики* – место граматичких информација, дефиниције, несиметрична значења, синоними итд.

обради треба да претходи детаљна семантичка анализа” (Кликовац 2002: 512). Подстакнути овако важним закључцима, сагледаћемо речничке одреднице *свацїїа* и *нешїїо* с циљем да утврдимо да ли је и на који начин регистровано ово њихово суптилно еуфемистично значење.

2.1. Да испитивање значења заменица не треба да буде по страни и да заменичким речима у ширем смислу треба посвећивати већу пажњу говоре и истраживања о семантичким примитивима. Наиме, поједине заменичке речи А. Вјежбицка уврштава у посебне концепте, заједничке готово свим језицима, називајући их с е м а н т и ч к и п р и м и т и в и, који су део општег менталног лексикона.⁶ У српском језику списак експонената примитива заменичких речи према семантичком критеријуму био би следећи: *суїсїанїїи-ви*: ја, ти, неко, нешто; *геїтерминаїїори*: овај, исти, други; *кванїїификаїїори*: много, нешто/неколико, све; *време*: када, сада; *їросїор*: где, овде.

Клиф Годард, један од сарадника А. Вјежбицке, када су заменичке речи у питању, наводи нпр. претпоставку да се у сваком људском језику могу изразити искази са значењима попут следећих: Желим да знам *нешїїо*; Неко је урадио *нешїїо* лоше; Десило се у *исїїо* време, на *исїїом* месту; Ако *їїо* урадите, људи би могли рећи *нешїїо* лоше о вама, при чему „формална реализација таквих комбинација значења, наравно, неће бити савршено изоморфна у различитим језицима, јер могу постојати језички специфична правила аломорфије, граматичког слагања и тако даље” (GODDARD 1995: 102).

Узимајући у обзир потврђену семантичку разуђеност (већине) заменица, што се јасно уочава у њиховој мање-више недоследној лексикографској обради, као и то што су ове речи уврштене у семантичке примитиве, концепте дубоко заступљене у општем менталном лексикону (чак 15, према семантичком критеријуму, што је 25%, четвртина од укупног броја – око 60), може се констатовати да њихово место у лексичком и граматичком систему заслужује детаљнију, подробнију и вишеслојнију анализу, нарочито ону семантичку, лексикографску, као и прагматичку, те стилску и дискурсну, њихову тематску и/или рематску улогу, степен наглашености итд.

2.2. У вези с традиционалним одређењем заменица као синсемантичких речи, дакле без семантичког садржаја, што имплицира и немогућност даље деривације, важно је напоменути да се ова тврдња не односи на заменицу *свацїїа*. РМС бележи следеће деривате од ове именичке заменице: *свацїїар*, *свацїїара*, *свацїїарење*, *свацїїарије*, *свацїїариїи*, *свацїїарница*, *свацїїарски*, *свацїїарсїїво*, *свацїїице*, *свацїїици*, *свацїїождери*, *свацїїозналац*, *свацїїознан*, *свацїїознанац*, *свацїїојеци*. Развијено деривационо гнездо заменице *свацїїа* потврда је тога да ова заменица има семантички садржај,

⁶ У своме раду *The theory of the mental lexicon* (WIERZBIKA 2009) синтагму ‘ментални лексикон’ ауторка дефинише као својеврсну представу велике скупине речи која се на одређени начин чува у уму неке особе, а чији темељ чине семантички примитиви. У оквиру теорије ‘природни семантички метајезик’ (NSM: ‘Natural Semantic Metalanguage’) емпиријски је идентификовано шездесетак универзалних концепата, значењски неразложивих, те у том смислу применљивих на сваки језик, и они су названи семантички примитиви. Као такви, темељни су конституент језичког лексикона на основу којег се могу разумети сва друга комплекснија значења.

тј. да није синсемантична, те да се од ње творе даље различите аутосемантичне врсте речи – именице, глаголи, придеви, чиме се конкретизује општост забележена у примарном (1.а) и секундарном (2) значењу, као продуктивним значењима: **1. а. свака сџвар или њојава, све. 2. многе разноврсне сџвари, разни ѓредмети; неоѓраничено мноѓо разноврсних сџвари.**

2.3. У граматикама се ове заменице по правилу убрајају у именичке, изведене од упитно-односне заменице *сџџа*. Другачији приступ овим заменицама у односу на традиционална учења о њима налазимо у *Нормативној ѓраматици срџскога језика* (2013) јер се заменице деле према врстама речи и према значењу.⁷ Према првом критеријуму, заменица *нешџџо* је именичка, права неодређена, док је *свашџџа*, такође именичка, општа афирмативна заменица. У светлу овде испитиване проблематике, примеренија је подела према значењу, будући да се испитује семантика ових заменица у ширем контексту, где су у другом плану њихова категоријална обележја, те су према овом критеријуму обухваћене променљиве заменице и непроменљиве заменичке речи, нпр. *овде, џџага, свакако, ѓге, ево, еџџо, ено* и сл. (Пипер – Клајн 2013: 93), чиме се, јасно, излази из традиционалне поделе на именичке и придевске заменице, па чак и из школски познате и класичне поделе на врсте речи.⁸

3. ЕУФЕМИЗМИ

3.1. Међу бројним дефиницијама еуфемизама⁹, издвајају се оне које окупла Р. Симеон у *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* у обухватној одредници¹⁰ ‘еуфемизам’, из које читамо вишеслојне сфере еуфемизама – од значења до употребе:

„eufemizam – ublaženi izraz ili riječ (za neki ružni, neugodni ili zlokobni pojam)”; ‘označivanje nepovoljne vijesti ili izraza blažim riječima’; ‘uvijen način izražavanja, izbjegavanje riječi koje su »tabu«, ili ih je nezgodno upotrijebiti u društvu’; ‘uzimanje riječi prijatnije konotacije umjesto riječi neprijatne ili neugodne konotacije’; ‘upotreba riječi ili izraza koji je manje izražajan ili direktan, ali koji se smatra i manje neugodnim, manje uvredljivim nego drugi’; ‘zaodjeven izraz kojim se izražava pojam, koji bi bilo nezgodno izravno izraziti’; ‘s’en aller za mourir – otići, preminuti za umrijeti, usp. u e. »pass away« – preminuti umjesto die – umrijeti”’ (SIMEON 1969: 326–327; спац. аутор).

⁷ Тако, анализиране заменице према значењу, припадају ширим класама – општим (*свашџџа*) и неодређеним (*нешџџо*). Аутори за неодређене заменице према значењу, нпр., наводе следеће: „[оне] се значењски разликују по томе да ли значе лице (*неко*), широко схваћен предмет (*нешџџо*), припадање (*нешџџи*), особину (*некакав*), количину (*неколико*), различите околности (*неѓде, некуда, некада, некако* и др.) [...] или се разврставају према томе који тип неодређености изражавају...” (Пипер – Клајн 2013: 113).

⁸ О нешто другачијој класификацији и терминолошким одређењима заменица в. у Кликовац 2010: 73–84.

⁹ „Реч еуфемизам потиче од грч. *euphēmos* (*eu* – ‘добро’, *phēmi* – ‘говорим’; *euphēteō* – ‘говорим учтиво’; *euphētia* – ‘благо говорење, лепа реч; уздржавање од неприкладних речи’). У савременој лингвистици појам еуфемизам означава ублажен израз онога што се говорнику чини нетактичним, непристојним, грубим у односу на слушаоца” (Ковшова 2007: 7).

¹⁰ Будући да је одредница у овом *Rječniku* синтеза изабраних релевантних дефиниција, оне се у овом раду дају одвојено полунаводницима, без извора. Осим тога, не наводимо друго значење јер се оно односи на домен стила (троп, перифраза, периплока).

Из дефиниција се ишчитавају кључне карактеристике еуфемизма: (1) на универзалну тему *мајинској језика* упућује део дефиниције – избегавање речи које су т а б у¹¹, тј. (номинованих) радњи, предмета или односа које друштво жели да избегне (полно општење, натприродно, смрт итд.) (уп. KRISTAL 1996: 8); (2) *йраї.маїицки сеї.менїї* еуфемизмама исказан је делом – у п о т р е б а р е ч и или израза који је ма њ е и з р а ж е н или д и р е к т а н , што значи да се еуфемизми могу сматрати препознатљивом (замагљују значење) или непрепознатљивом (крију значење) повредом Грајсовог принципа кооперативности (уп. RADULOVIĆ 2016: 173–187); (3) *сїилски*¹² и *рейџорички асїекїи* – у б л а ж е н г о в о р , јер су њима „u sistemu leksike suprotstavljeni vulgarizmi [...] podrazumijevaju upotrebu riječi ili izraza koji zamjenjuju vulgarizme, psovke ili tabu-riječi [...] odnose se na pojave ili pojmove koji se smatraju suviše delikatnim (smrt, bolest, neke tjelesne funkcije, sfera seksualnosti i sl.)” (КАТНИЋ-ВАКАРШИЋ 2007: 230); (4) *линївисїицки асїекїї* – р е ч и п р и ј а т н е к о н о т а ц и ј е , јер је конотација колективни скуп информација о значењској маркираности лексеме, а овде се ради о позитивној експресији или неекспресивној лексичкој јединици, заснованој на друштвено (и историјски) устаљеном значењу.

3.2. Истражујући еуфемизме у пољском језику, Ана Домбровска у позамашној студији даје, између осталог, и списак и фреквенцију тематских области који најчешће подлежу еуфемизацији и о томе каже следеће (наводимо само оне области чије је појављивање више од 10 пута): „Преглед области еуфемизације представљене од стране различитих истраживача у различито време, приказује приступ питању подела проблематике која подлеже табуизацији. Представила сам приступ 15 аутора. Интересантна су тематска подручја која су они узимали у обзир и која подлежу еуфемизацији (табуизацији). Бројчано то изгледа овако: 15 пута – изрази који се односе на *смртї*, 14 пута – изрази повезани са *ероїшкoм (сексом)*, 13 пута – имена *болесїи*, 12 пута – називи *делова шїела*, 12 пута – називи *радњи* и *физиолошких сїања*, 10 пута – називи *божансїава*” (ДАВРОВСКА 1994: 68).

3.3. Према речима Сењичкине, „еуфемизми поседују широко распрострањену употребу, користе се у комуникацији (свакодневни еуфемизми) и у различитим друштвеним сферама (друштвени), као и у терминологији... [те] имају три међусобно повезана аспекта: социјални, психолошки и језички (лингвистички)” (Сеничкина 2012: 5). Управо због њихове дисперзивне природе, проучавање еуфемизма улази у поља различитих дисциплина –

¹¹ Реч *їабу* долази из тонганског језика, где значи ‘свет’, ‘недодирљив’ (уп. Кристал 1996: 8). Многобројни су еуфемизми у свим културама везани за табуизирани сфера, а најдубљу старину имају они којима се именује натприродно. Тако се и у грађи Вуковог „Српског рјечника” бележи кратка форма заклињања уз лексему *бор*: „У заклињању говори се мјесто *Бої*: *Бора ми!* Не умри, синко, *за бора!* / Теби, *бору*, дите Николица! / Ој, *бора* ти, драги господару!” Према наводима В. Чајкановића, једно од објашњења овакве употребе доводи се у везу с веровањем да не треба име Божје помињати узалуд (уп. Дражић 2022).

¹² М. Ковачевић (2006) еуфемизмама приступа као фигурама стила, квалификујући их као неемоционалне, али често и експресивне лексичке јединице. Аутор издваја типове еуфемизације, уочавајући двостепену еуфемизацију – делимичну и потпуну, при чему делимична представља „привид еуфемистичности“ (Ковачевић 2006: 206).

стиликтике, реторике, лингвистике, те прагматике, анализе дискурса, али и антропологије, етнологије, лингвокултурологије (у домену стереотипа и културолошке заснованости еуфемизације) итд. и они су предмет истраживања бројних аутора¹³. Заменице као средство еуфемизације спомињу готово сви аутори при класификацији језичких јединица којима се постиже прикривање, замагљивање значења. Сењичкина нпр. запажа да заменице, кад врше функцију еуфемизма, изражавају више него што им је иначе *гаио* у језику. Тада на посредан начин означавају непожељан садржај, а потиснуте остају компресивна или упућивачка функција (Сеничкина 2012: 13–14).

Појединачна истраживања већином су усмерена на актуелне дневне и политичке сфере, погодне за испитивање језичких средстава којима се прикрива и ублажава комуникативна намера говорника, обично оних на вишим друштвеним функцијама.

У домаћим истраживањима издвајају се испитивања еуфемизма М. Ковачевића, пре свега у домену стиликтике. Када су заменице у питању, аутор, у врло комплексној класификацији, идентификује и 'деиктичке еуфемизме' – *џамо доле; она*¹⁴ *сџвар* и сл. (Ковачевић 2006: 220).

4. ЗАМЕНИЦЕ СВАШТА И НЕШТО У РЕЧНИКУ СРПСКОХРВАТскоГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

4.1. Заменица *свашџа* у Речнику *српскохрватскога књижевног језика* (РМС) има три значења, при чему примарно има два подзначања, а треће – три. Управо је трећа семантичка реализација везана за еуфемистичку семантику, која се надаље наводи, при чему је подвлачењем истакнута имплицирана семантичка компонента:

3. а. *свакојаке, ружне (тешке, недоличне и сл.) сџвари.* – Ја мислим биће свашта – али прође на миру. *Вес.* Може још бити свашта. *Павл.* Спочетка [се] држи стидљиво ... а послџје буде свашта с њом. *Ивак.* **б.** *свакојаке брије, муке, невоље.* – Да ти знаш шта је мени свашта у памети, чудџо би се како нисам излудјела. *Шуб.* Свашта је грмјело преко твојих леђа, види се то добро. *Сиј.* **в.** *ружњи џласови, увредљиве речи; нејроверене и нејромишљене џриче.* – О добротџ тој већ чули смо ми свашта, свашта – селе! *Ојр.* Он говори и овако свашта. *Уск.* И свашта тако Симон говори што никад није било што ... бити не може. *Ангр. II.*

Из овог сегмента дефиниције уочава се да су подзначања подељена на основу степена општости онога што је непријатно: а. ружне ствари; б. бриге,

¹³ Интересовање за еуфемизме постоји још од антике. Милица Радловић износи следећи списак, који, свакако, није коначан: Allan and Burridge 2006, Alm-Arvius 2003, Aristotel 2000, Burkhardt 2010, Burridge 2005, Dešić 1990, Gorčević 2011, Habinek 2005, Kovačević 2000, 2006, Kuna 2007, Lanham 1991, Luchtenberg 1985, Lutz 1989, Mišić Ilić and Radulović 2014, Mišković-Luković 1993, Moritz 2015, Penelope 1981, Quintilianus 2001, Radulović 2012, Ristić 2004, Strozier 1966, Sytnyk 2014, Šebková 2012, Warren 1992 (RADULOVIĆ 2016: 173). Овај попис референци видети у RADULOVIĆ 2016.

¹⁴ Врло моћно језичко средство еуфемизације јесте деиктичка и анафоричка заменица *онај, она, оно*. Посебно испитивање тзв. хомонимског комплекса (рус. *омокомџлекс*) оно доноси А. Н. Моргунова у раду *Стилистические функции местоимения оно* (2019: 86–91). Како је спроведено истраживање показало, хомонимски комплекс оно обухвата: 1) заменицу; 2) супстантивизатор; 3) партикулу; 4) скуп синкретичких формација које садрже обележја различитих врста речи: заменицу, именицу, везник и партикулу.

муке, невоље; в. гласови, увредљиве речи. Даље, лексема *сївар* (ружне ствари)¹⁵ семантички је врло широка и М. Ивић је уврштава у тзв. подспецификовану лексику, називајући је и парaproноменом (Ivić 2005: 73–80), чиме се и она може уврстити у инвентар еуфемизираних лексика (нпр. *она сївар* или *оне сївари* и сл.)¹⁶. Потом се издвајају унутрашња негативна стања – бриге, муке, невоље, да би се на крају издвојили примери употребе који означавају вербалне и аудитивне продукте уз акције номиниране глаголима исте семантике (*чуїти*, *їоворїти*). Иначе, из примера се види да је заменица *свацїїа* најчешће субјекат уз глагол *биїти* у евентивном значењу ('десити се, догодити се' и сл.) и да може бити локализована: [...] мени је *свацїїа* у *їаметїи*, што се односи на подзачења а. и б.

Еуфемистичко значење илустроваћемо примером наведеним под 3.а. *Ја мислим биће свацїїа – али їрође на миру*. Заменица *свацїїа* јесте реализована у основном значењу и означава опште (и неодређено) мноштво ствари, појава или радњи ('разне ствари', 'много тога'). Међутим, у овом исказу она се семантички празни и означава нешто што није експлицитно речено, али се подразумева да је негативно или непријатно (нпр. инциденти, свађе, неприлике). Тако се семантичко тежиште попуњава контекстом, при чему је заменица *свацїїа* носилац имплицитног садржаја. Њена општост (и неодређеност) отвара широк спектар могућих интерпретација, али све оне носе обележје негативног. Ово потврђује наставак реченице – *али їрође на миру*, где се открива контрастна структура исказа: очекивано 'свашта' (негативно) супротставља се исходу 'на миру' (позитивно), што додатно појачава ефекат ублажавања.

4.2. Заменица *нецїїо* у РМС има два значења, при чему се за примарно бележе два подзначења, а за секундарно чак шест и рашчлањено је према функцији:

1.а. у служби именице, **б.** у служби *їридева*, **2.** у служби *їрилоїа* **а.** мало; **б.** мали број, неколико; **в.** у малој, незнатној количини; **г.** око, оїїрилике; **ђ.** у извесној мери, унеколико, їомало; **е.** моїућносї, доїуцїїење да се изврши оно цїїо се изриче речима уз које сїїоїи: рецїмо, їреїїїосїавїмо.¹⁷

Еуфемистичко значење регистровано је у оквиру израза: 'ако би до нечег дошло' *ако би се їојавїла каква оїасносї, доїодїла каква несређа, незїода*. Израз је пак дефинисан само у кондиционалном значењу, нпр. *Ако му се не-*

¹⁵ Егон Фекете запажа да је лексема *сївар* попримила универзалну семантику и да због тога може, уз конкретне, материјалне ентитете, означавати и духовне појаве – мисли, осећања, прилике итд. (уп. у Ivić 2005: 75).

¹⁶ У овим примерима еуфемизација се примарно постиже употребом показне заменице *онај, она, оно*. Међутим, због своје широкозначности, тј. подспецификованости „службу конкурента анафорски употребљеној показној заменици реч *сївар* не може обављати уколико уз себе не добије исту ту заменицу као ближу одредбу [...] уп. *Она сївар се није смела доїодїїи; їо би їребало цїїо їре средиїи*” (Ivić 2005: 77).

¹⁷ У случају заменице *нецїїо* наводимо сва значења (и подзначења) јер она не реферишу на еуфемистичку семантику. Она је забележена тек у изразу са значењем 'ако би до нечег дошло'. Овакав лексикографски поступак вероватно долази од тога што се не уклапа у поделу подзначења према служби речи, али би га требало преиспитати, с обзиром на то да су, како ће грађа показати, бројни примери овакве употребе и то не само у забележеном кондиционалном значењу.

шћио деси, нећу тио њоднеиши, где се заменицом *нешћио* прикрива трагичан или табуизован садржај (смрт, несрећа, страдање). Еуфемистички ефекат заснива се на семантичкој неодређености, прагматичкој стратегији избегавања и емоционалној самозаштити говорника. Тако заменица *нешћио*, као и *свашћиа*, постаје средство индиректног, имплицитног али снажног емоционалног изражавања. Поставља се питање да ли се *ојасност*, *несрећа* или *незгода* исказују заменицом *нешћио* само у семантичкој категорији кондиционалности. У примерима типа *Нешћио је тируло у држави Данској* или *У овој држави нешћио није како ти треба* заменица *нешћио* еуфемизам је за системску неправду, корупцију, кризу, чиме се постиже индиректна критика друштва. Варијабилна је, дакле, и семантика и форма у којима ће се реализовати еуфемистичко значење заменице *нешћио*, што би требало да кореспондира са сегментом дефиниције ове заменице и то ван израза.

5. ЗАМЕНИЦЕ *СВАШТА* И *НЕШТО* КАО ЕУФЕМИЗМИ

5.1. ЗАМЕНИЦА *СВАШТА*. Надаље ће се сагледати могуће додатне специфичности у примерима из корпуса, при чему ће се примери груписати према семантици глагола (предиката), према степену имплицитности садржаја и интензификацији (*све* и *свашћиа*, *свећа* и *свачећа* и сл.). Примерима везаних лексичких спојева (*све* и *свашћиа*), као и нестандартном али фреквентном и постојаном идиоматизованом споју *свашћиа нешћио* посветиће се посебна пажња при анализи.

(а) Прву групу чине примери у којима се заменица *свашћиа* остварује уз глагол *бићи* махом с евентивним или, ређе, с егзистенцијалнима значењем:

- (1) Италија до неба виче: „Дајте нам Трст, јер *ће бићи свашћиа!*” (Б. П. *СрџКор*)¹⁸
- (2) И како да човек, раб божји, *не буде све* и *свашћиа* у овој Србијици што се, по причању злопамтила, три пута празнила и новим народом пунила. (Д. Ћ.)
- (3) Јесте ли се свађали око политике? Па *било је свачећа*, свађе, пошто сам ја опозиционар. (*Реџублика*, *СрџКор*)
- (4) У тој кошници набијеној нетолеранцијом и сваковрсним рђавим расположењем *било је свачећа* осим љубави. (О. И. *СрџКор*)
- (5) Да, било је злочина. Да, било је агресије. *Било је свачећа* онога што није било добро, али жртве су жртве. (РТС, *СрџКор*)
- (6) [...] у узаврелој маси *било је свећа* и *свачећа*: ударања у службена возила владиних представника [...] (*Полићика*, *СрџКор*)
- (7) [...] у домаћем фудбалу *било је свећа* и *свачећа*. О режираним мечевима свуда се говорило [...] (*Полићика*, *СрџКор*)
- (8) Значи, да има једнопартијски систем, да постоји та нека беневољентна диктатура, да постоји врло проблематичан живот, прошлост, *свашћиа нешћио*, а да постоји обожавање. (*Њодкаси* Б. Триф.)
- (9) Током пливања нам *се може десити свашћиа*. Шта никако не смете радити ако вас опече медуза? (РТС)

Када се заменица *свашћиа* јавља ван идиоматизоване структуре (нпр. *све* и *свашћиа*, *свећа* и *свачећа*, *свашћиа нешћио*), остварује се превасходно у

¹⁸ Иницијали уз пуна имена аутора дати су на крају, у делу *Извори*, у дигитализованој грађи у *СрџКор*-у или као део примарног корпуса.

значањима 3.а. *свакојакe, ружне (тешке, недоличне и сл.) ствари*, и 3.б. *свакојакe брије, муке, невоље*. Значење лексеме *ствар* разумемо као подспецификовано (према Ivić 2005), чијом се изгледелом семантиком обухватају и материјални ентитети и нематеријалне појаве. Значење 3.а. је најобухватније јер се њиме исказује највећи степен општости управо због широкозначности лексеме *ствар*. Готово затворен спој, остварен у примеру (1) – *биће свацџџа!* реферише на значење опасности и непогодности и представља говорни чин упозорења или претње. Мада је као фразеолошки спој неразложив на компоненте, у њему се препознаје да се заменицом *свацџџа* упућује на друштвене немире и сукобе. Мањи степен затворености лексичког споја бележи се у примеру (9) – *Током њивања нам се може десити свацџџа*, што се доводи у везу с подзначањем 3.б. *свакојакe невоље*. У овом случају у питању је нижи степен упозорења, због семантике глагола *моћи*, а заменицом се прикрива значење опасности, непредвиђених проблема при пливању, незгода у непознатом простору, што се конкретизује у другој реченици – *ојекотине од медузе*. У примеру (3) *било је свачеја осим љубави*, може се препознати синтеза свих наведених подзначања – 3.а ружне ствари; 3.б. муке, невоље, 3.в. увредљиве речи, дакле, од најопштијег (ствари) до конкретног чина (увредљиве речи). Овакво тумачење декодира се ширим контекстом – *осим љубави*, што значи да је *свацџџа* празан, немотиван, нефункционалан оквир јер му следи изумање ‘љубави’, а изван љубави могу постојати најразличитије негативне појаве, стања и акције (мржња, нетрпељивост, љутња; свађа, грубост итд.). Слично је у примеру (4) – ... *било је свачеја, свађе, њошџо сам ја ојозиционар*, али се именицом *свађа* и *ојозиционар* открива оквир сукоба, где је *свацџџа (свачеја)* у ствари вербални конфликт између двеју страна, који подразумева увреде, ружне, непримерене речи и поступке. На тај начин укрштају се подзначања 3.а. и 3.в. Може се закључити да је тешко поставити границу између забележених значења у *Речнику* и оних остварених у анализираним примерима, где се она често остварују удружено. Друго запажање односи се на степен затворености и постојаности лексичког споја, који се може посматрати на скали од готово потпуне затворености (нпр. *биће свацџџа*) до оне ограничене (нпр. *може се десити свацџџа*), што условљава глаголска семантика (*битити* и *моћи*).

5.1.1. Комбинација двеју општих заменица – *све* и *свацџџа (свеја и свачеја)* чини један затворен спој који се може према свим лексичким, семантичким и прагматичким карактеристикама уврстити у изразе, тј. *комуникативне формуле* настале у процесу прагматизације¹⁹ (уп. Поповић 2021). РМС бележи овај лексички спој уз заменишу *свацџџа* и уврштава га у изразе, заједно са следећима: ~ и којешта разг. *ствари без вредности; бесмислице, љујосити*. – Све је било свашта и којешта. *Пол. 1971.*; све и ~ у *њојачаном значењу: све мојуће ствари*. Спој *свацџџа нешџо* новијег је датума и излази из стандардног израза јер се комбинују општост и неодређеност, тј. заменица *свацџџа* већ означава *нешџо* неодређено, ‘разне ствари’, док се заменицом

¹⁹ „Прагматикализација је процес током којег се лексичка јединица постепено претвара у прагматичку. Такав процес је праћен десемантизацијом лексичке јединице и комуникативном специјализацијом конструкције у чији састав она улази” (Поповић 2021: 272).

нешто упућује на једну неодређену ствар или појаву. Овај новонастали, врло фреквентан израз користи се у разговорном језику и има функцију ублажавања, о чему ће бити више речи у одељку 5.1.2.

У примеру (2) *И како да човек, раб божји, не буде све и свацџа у овој Србијици* ова комуникативна формула упућује на максималну општост, остварење свих могућих, у овом случају негативних, појавних облика људског понашања – да краде, лаже, обмањује итд. Пример (6) [...] у узврелој маси *било је свећа и свачећа*... овом се формулом реферише на међуљудске сукобе у којима долази до најразличитијих непримерених и грубих дешавања – свађе, туче, страдања и сл. *Све и свацџа* може да се односи и на неморалне поступке, као у примеру (7) [...] у *домаћем фудбалу било је свећа и свачећа. О режираним мечевима свуда се њоворило*. Ова формула врло ефектно означава закулисне и недозвољене радње – варање, крађу, корупцију, лаж и сл.

Ако би се заменице анализарале као засебне јединице, разумели бисмо да се њиховим удруживањем постиже интензификација еуфемизације, тј. градација значења заменице *свацџа*. Наиме, заменицом *свацџа* (*свачећа*) означава се скуп разних ствари, али, како се видело у наведеним примерима, често с негативном или ироничном конотацијом. У примеру *било је свачећа*, обично су имплицирне непријатне, недоличне или непожељне појаве. Дакле, реч је о *нејативној* општости (и неодређености) – све оно што не треба именовати директно. Заменица *све* (*свећа*) има шири обим значења и обично не носи негативну конотацију, већ неутралнију или мешовиту. Могло би се пак рећи да оваква *ојцџа* неодређеност није лишена вредносне оцене (нпр. *Свећа сам се најледала у живоју. Било је њу свећа*. и сл.). Дакле, формула *свећа и свачећа* има стилску, хиперболичну функцију.

5.1.2. Забележена су још два идиоматизована примера, тј. комуникативне формуле – нестандарно *свацџа нешто* и комбинација заменице *свацџа* с корелатовом *оно* (свачега онога). У примеру (8) – *да њосиоји врло њроблематичан живој, њроцлосџ, свацџа нешто*... регистрован је лексички спој, врло фреквентан у спонтаном говору. У овом примеру само *њосиоји свацџа* не би могло да замени формулу *свацџа нешто*, јер се уношењем неодређене заменице *нешто* појачава значење и ублажава тон, чини га приснијим, неформалним, субјективним и даје исказу призивок блискости, топлине или чак скромности. Дакле, добија се комбинација општег и неодређеног, реферише на много различитих ствари, али *неодређено* – говорник не жели или не сматра важним да их набраја. У наведеном примеру *свацџа нешто* у функцији је затварања теме, привидан крај набрајања које је још отворено. Заменица *свацџа* реализована је у примарном значењу – ‘много различитих ствари, појава’, а *нешто* има функцију појачавања те различитости. Ово је права комуникативна формула јер њено значење не представља прост збир значења конституената. Дакле, израз *свацџа нешто* настао је као емфатичка конструкција – појачава се значење речи *свацџа* додавањем *нешто*, без намере да се унесе нови појам. То је типичан говорни механизам: *Куйила је свацџа нешто* ≈ *Куйила је бац свацџа, Куйила је разне сџвари, свакакве*.

Овде може доћи и пример (5) – *Да, било је ајресџе. Било је свачећа оноџа цџо није било добро*... Реченица би била информативна и без заменице

свацџија, као и без корелатива *оно*, али се њиме проширује значење у односу на издвојене номиниране догађаје, што значи да су они само део нечега што би била непријатна, лоша, ружна ситуација, сцена или оквир. На тај начин ишчитава се метонимијски однос целина за ДЕО/ДЕЛОВЕ²⁰, будући да се примарним значењем ове заменице: 1. а. *свака сџвар или њојава, све* исказује обухватност, а скривени или делимично експлицирани елементи неприличне ситуације само су сегменти *сваке њојаве*.

(б) Другу групу чине примери у којима се заменицом *свацџија* еуфемизује садржај објекта (или субјекта) уз комуникативне глаголе.

- (10) [...] она би искористила ту ванредну прилику да позиварима *свацџија скреше* у лице. (В. А. *СрџКор*)
 (11) *Свацџија се љоворило* међу паланачким кројачима. (И. С. *СрџКор*)
 (12) А шта вечито ходаш по пољу? Људи *љоворе свацџија*. (И. С. *СрџКор*)
 (13) [...] па појачаним гласом поче да *љовори о свему и свачему*, о рђавој храни коју је доносио, о хладноћи, од које се трпи у тој ћелији. (И. А. *СрџКор*)
 (14) Веровао је да је тиме разговор окончан. „*Свацџија се изгледа крије* иза твог добро јутро!” (Р. П. *СрџКор*)

Како се уочава, најфреквентнији је глагол *љовориџи*, уз који се заменицом *свацџија* скрива неисказани негативни садржај, чије је значење забележено у *Речнику* под 3.в. – *ружни љасови, увредљиве речи; нељроверене и нељромицљене љриче*. Посебно се истичу примери (11) и (12), где су *људи, љаланачки кројачи* они који доносе процену о ономе коме је порука упућена и исказ зато јесте пример имплицитне негативне евалуације, када говорник избегава директну оптужбу, али сигнализира потенцијални проблем (пример (12), с реторским питањем). Зато се ‘ружни гласови, непроверене и непромицљене приче’ имплицирају заменицом *свацџија*, чијом се обухватношћу и потискује непримереност садржаја прича и градира њихова скривена тема – пијанство, прељуба, ментални и други проблеми, разни пороци и друге друштвено неприхватљиве радње. Додатно скривање постиже се рефлексивним пасивом, јер му је једна од функција позиционирање агенса у други план, прикривање, иако је овде исказан инструменталном формом *међу љаланачким кројачима*, што није у тематском делу исказа. Даље, ширим се контекстом ишчитава да се градирање на нивоу исказа постиже и употребом емотивно маркираних глагола, као у примеру (10) – да позиварима *свацџија скреше* у лице. Овде се и заменицом *свацџија* појачава вербална грубост говорника, будући да глагол *скресайџи* у својој (секундарној) семантици значи 3. а. *оцџиро и оцљворено казайџи (обично нецџио нељријайно)* [...] б. *изрећи, изљовориџи какву љовку или нељрисџојну реч, оцљовайџи* (РМС). Дакле, степен непристојности исказан заменицом *свацџија* уз комуникативне глаголе може варирати од блаже до врло изразите, што зависи од семантике употребљеног глагола. Што је глагол више маркиран, заменица *свацџија* има празнију семантику. У примеру (14) – *свацџија се крије иза љвој добро јуџиро*, говорник већ полази од уверења да иза поздравне формуле стоји нешто више

²⁰ Ова метонимија може одговарати принципу ДОБАР ГЕШТАЛТ ПРЕ НЕГО ЛОШ ГЕШТАЛТ јер „један снажан принцип опажања јесте наша тежња да опажамо гешталте као целине пре него као одвојене делове” (RADDEEN – KÖVECSSES 1999: 328).

од обичног поздрава (иронија, флерт, прикривена порука и сл.). Значи да у једном вербалном исказу (*добро јујиро*) постоје компоненте значења које се различито могу интерпретирати, а то је постигнуто општом заменицом *свашћиа*. На тај се начин поздравна формула и замагљује и проширује, а прикривање је и експлицирано глаголом *скривајши*. Из перспективе говорника значење заменице *свашћиа* може се разумети као ‘свакојакe недоличне ствари’ (З.а.). И у овој групи примера бележи се израз, комуникативна формула *све и свашћиа*, у примеру (13) – ...поче да *ћовори о свему и свачему*, о рђавој храни..., где се даљом експликацијом значења израза општост сужава (храна, хладноћа), али се претходно најављује интензивирањем вербални садржај употребом ове комуникативне формуле.

(в) Трећу групу чине примери с глаголима и другим структурама акционе семантике (‘чинити, деловати, радити шта’; ‘бити спреман, готов за/на шта’).

- (15) Већ сам стрепела где ли је одјахао. У оној првој лутњи, *свашћиа* је могао... (Љ. С. *СрћКор*)
- (16) Осећам се нелагодно међу људима који не капирају љубав и чине *свашћиа* за новац. (Ч. Б. *СрћКор*)
- (17) А опет, знајући да је он *ћоћов на свашћиа*, и да, ако се он реши на нешто, ма то било и најгоре и најстрашније, она има само да се покори. (Б. С. *СрћКор*)
- (18) Његове депресије биле су ређе али интензивније. Решавао их се *ћрћиајући* у себе *све и свашћиа*. (Д. Н. *СрћКор*)

Актери којима се приписују наведене радње налазе се у стању афекта и повишене емоционалности, спремни да учине крајње непримерене радње, чији је резултат исказан заменицом *свашћиа* (остварено значење З.а. – ‘ружне (тешке, недоличне и сл.) ствари’). Овај је резултат тако на скали непримерености и опасности на највишем нивоу интензитета. Заменицом *свашћиа* имплицира се да су неке од тих радњи неприхватљиве, неморалне или подложне друштвеној осуди, при чему говорник намерно не наводи које су то радње, оставља простор слушаоцу/читаоцу да сам замисли (што често води ка још горим претпоставкама). Москвин (2007: 104) наводи да се и претње често еуфемизују са намером стварања још јачег утиска и застрашивања, додајући: „претње се обично изражавају еуфемистички, намерно нејасно, јер, како је приметио Димитрије Фалерски (354–283. п. н. е.) – ‘оно што се не каже оставља јачи утисак, док се оно што се опширно изражава третира са презиром’”²¹

²¹ Пример којим ово илуструје Москвин (2007: 104–105) јесте следећи (дато италиком):

– Саветник: И ми и наше жене смо у рукама Творца. Он је избројао све длаке на нашим главама.

– Бригадирка: Видите, Игнатије Андрејевичу. Често ме грдиш што стално бројим новац. Како је то могуће? Сам Господ броји нашу косу, али ми, Његове слуге, превише смо лењи да и новац чак бројимо.

– Вођа бригаде: О, жено! Кажем ти, не мешај се. Или ћу ускоро *нећћио учинићи ћако да заисћиа неће остићи нићћиа да се броји на твојој глави*. (Д. И. Фонвизин, *Бригадир*)

Објашњење које аутор даје гласи: „Директна претња (‘Ишчупаћу ти сву косу’, ‘Ишчупаћу ти руке и ноге’ итд.) звучи, прво, вулгарно, а друго, не тако застрашујуће. Не само претња, већ чак и зло пророчанство, када је нејасно изнесено, добија језиву особину.”

То је типичан инсинуативни израз – није директна оптужба, али ствара негативан утисак. Радња која означава непримерено и неконтролисано конзумирање исказана је у примеру (18) експресивно маркираним глаголом конзумирања – *īrpīaiīi*, чији се интензитет појачава комбинованом употребом општих заменица *све* и *свацїїа*.

Може се закључити да се наведена значења заменице *свацїїа* у РСМ у највећем броју случајева подударају с оствареном семантиком заменице у забележеним примерима. Оно пак што се показало као делимично разликажење од регистрованих значења (З.а, б, в. и израз *све* и *свацїїа*) јесте следеће: (а) у појединим примерима није увек могуће повући границу међу наведеним значењима; (б) постоји различит степен везаности заменице *свацїїа* с другим заменицама или глаголима (*биће свацїїа!*, *све* и *свацїїа*, *свацїїа нецїїо*), чиме се творе тзв. комуникативне формуле с различитим прагматичким и семантичким варијацијама интензификације; (в) глаголска семантика (уп. *їоворїїи* : *скресайїи*) утиче на степен општости семантике заменице *свацїїа* и тиме замагљености исказа.

5.2. ЗАМЕНИЦА *НЕШТО*. Примери у корпусу бележе приличан број употреба ове заменице са значењем прикривања нелагодних, непримерених резултата каквих догађаја. Као и код заменице *свацїїа*, идентификоване су три групе према семантици глагола, степену импликације непожељног садржаја и према степену интензитета тога садржаја.

(а) Првој групи припадају примери у којима се заменица *нецїїо* везује за садржај евентивних глагола (*десїїи се*, *доїодїїи се*, *збїїи се* и сл.), с том разликом што у примерима изостаје глагол *бїїи*, тј. *јесам*, што не значи да се може реализовати у овом значењу.

- (19) Осећала је да ће се кад-тад *нецїїо доїодїїи* међу њима – само је било питање тренутка. (В. А.)
- (20) [...] И све док постоји тај парк, и докле год је тај део блокиран то значи да постоји нека врста уверења да су митинзи неко потентно средство да се *нецїїо деси*, и он то треба да спречи. (*Данас*)
- (21) ... кажу [колеге] – ти ко нека невоља, ти кад негде дођеш, то се одмах *нецїїо деси*. (Б. Триф.)
- (22) И у њој се *збивало нецїїо*. Она диже главу и нађе његов поглед, сљубивши га са својим. (В. М. *СрїКор*)
- (23) Вребао је из дубина неке мутне страсти, тражио црне знаке из страха да се *нецїїо не доїоди* ономе што он воли и чува, око чега обиграва и стражари. (Д. Н. *СрїКор*)
- (24) Шмидлин није рекао да се оберкапетанима *нецїїо десило*. (М. Н. *СрїКор*)
- (25) И зато се Ирац, док је Марица малочас говорила, осећао у толикој мери лоше као да је стварно у *нечему ухаћен*. (Р. П. *СрїКор*)

У наведеним примерима увиђа се, пре свега, разлика у значењу употребљене заменице према томе који степен непријатности прикрива. Најизразитија претпоставка јесте да постоји животна угроженост, до степена губитка кога заувек, што је илустровано примерима (23) и (24). Други степен јесте непријатност, нелагода, бол које осећа говорник или које се стварају

као резултат нечијег деловања или перцепције саговорника, што бележе примери (20), (21). С друге стране, позитивне емоције према некоме, заљубљеност, привлачност, страст, такође се не именују и значењски се трансформишу у неутралну неодређену заменицу *нешћѝо*, што се бележи у примерима (19) и (22). У овим примерима, где је непријатност заправо културолошки условљена, и тиме најмањег интензитета, заменицом *нешћѝо* ублажава се директно именоване блиског, интимног односа, тј. оставља се простор за двосмисленост – од допадања до крајње интимне блискости. Сењичкина пише да је у људској природи да настоји избегавању именоване крајности – како оних непријатних, тако и пријатних. Другим речима, човеку је тешко да именује не само „најниже” предмете и стања, већ и најузвишеније и најзначајније (Сеничкина 2012: 51, 108). Будући да посреди није негативан денотат, овакве случајеве дефинише ширим термином – с е м а н т и к а ħ у т а њ а . Даље, готово идиоматизован израз *бићѝи ухваћен у нечему* говори и то да се *нешћѝо* концептуализује као локализатор, тј. *клојка* у коју је нехотично упао неко од актера описаног говорног догађаја, а та клопка јесте крајње непримерена (интимна) радња, која се у овом случају скрива неодређеном заменицом *нешћѝо*. Закључујемо да је еуфемистичко значење наведено у *Речнику* као израз: ‘ако би до нечег дошло’ *ако би се њојавила каква ојасносѝи, дојодила каква несрећа, незјода* у забележеним примерима потврђено у једном делу примера, када се заменицом реферише на негативан резултат каквог догађаја. Постоји пак и друга страна, позитиван исход – пријатне емоције, блискост и интимизација актера, која се из социокултурних разлога не именује, крије и подводи под неодређено, те и ова интерпретација и компонента значења треба да се региструје у *Речнику*.

(б) Другу групу примера чине они у којима се заменица *нешћѝо* везује за егзистенцијалне глаголе – *њосѝојати*, *имаѝи*, *бићѝи* (у том значењу).

- (26) Већина нас ће помислити да, ако постоји разлог зашто *њосѝојати нешћѝо*, а не ништа, да онда постоји и разлог зашто је свако од нас овде, а не нигде. (Часопис *Куш*)
- (27) Сигурно *њосѝојати нешћѝо* међу њима. Олга и Шимун морају пословно сарађивати (РТЛ)
- (28) Да ли смо ја и ти, овај, извини, ти и ја, мислим, *имали нешћѝо* осим овог седења ту, једно поред другог. Има у томе нечега, знам. (Д. Н. *СрѝКор*)
- (29) *Било је нечеја* те ноћи. (Д. Ђ.)

Употребљена заменица *нешћѝо* може се разумети на два начина. Први је када означава вишу, невидљиву силу, неименовану, непознату, онострану, што се види у примеру (26). Даље, слично примерима (19) и (22), овде се бележи пример (28) с глаголом *имаѝи*, при чему се заменицом *нешћѝо* исказује ближи интимни однос, што је уочљиво искључивањем једног познатог стања (*седеѝи*) употребом ексцептивног генитива – *осим седења њу, једно њоред друјој*. Прикривање је очигледније када се скривена активност смешта у замишљени простор, овде веома уопштен употребом заменице *ѝај* у функцији просентенцијализатора: *има у ѝојме нечеја*, што би се интерпретирало: ‘њих двоје нису баш равнодушни једно према другом’.

У овим примерима изостаје наведено значење израза *ако би до нечећа дошло* – опасност, несрећа, незгода. Дакле, не подводи се под неодређено нешто негативно, него супротно – позитивно, али, као и у претходној групи примера, врло лично и интимно. Компонента неодређености пак може бити присутна у недовољно јасној идентификацији осећања самих актера, те би се овде могло говорити о примарном значењу заменице *нешћѝо*: 1. а. у *служби именице* – љубав, симпатија, привлачност, страст итд., као у примеру: Сигурно *ѝосѝоји нещѝо* међу њима.

(в) Трећу групу чине примери у којима се заменицом *нешћѝо* реферише на какво лоше физиолошко, психолошко стање или на моралну сферу. Будући да се исказује нелагода, патња или питање етике, без отварања теме у потпуности, прикривени садржај исказан заменицом *нешћѝо* колоцира с глаголима *биѝи*, *имаѝи* (у егзистенцијалном значењу – *ѝосѝојаѝи*) или каквим глаголом с акционим експресивним значењем – *муѝаѝи*, *муваѝи* и сл.

- (30) *Било му је нещѝо* са стомаком, отишао је брзо кући. (В. А)
 (31) Данима не виђа никога. Он већ дуго *има нещѝо*... муче га ти гласови које чује. (Р. П.)
 (32) Она *има нещѝо* своје о чему не говори [...] Знам за дијагнозу и ћутим. (Ж. Б. *СрѝКор*).
 (33) Шта прича? *Нещѝо мува*? *Нещѝо муља*? (Инст.)

Заменица *нешћѝо* у овим примерима односи се на различита лексичка значења – од оних која упућују на физиолошке и телесне процесе (*нешћѝо са сѝомаком* ← проблеми с пробавом ← ‘пролив’) до психичких (*нешћѝо своје* ← ментални проблем ← ‘лудило’) и морално вреднованих процеса (*нешћѝо мува* ← нелегалан посао ← ‘лаже’, ‘краде’ и сл.). У последњем примеру експресивно маркиран глагол *муваѝи* тежиште је замагљивања семантике исказа, али се заменицом *нешћѝо* додатно не исказује предмет скривене и непрозирне радње (нпр. нелегално *ѝродаје украдене сѝѝове*). Заменица *нешћѝо*, дакле, делује као празно семантичко средство које се попуњава контекстом и интонацијом, а не експлицитним значењем. У свим овим примерима говорник свесно умањује експлицитност како би сачувао социјалну пристojност, дистанцу или емпатију. На нивоу прагматике, реч је о ублажавању које подразумева намерно одступање од максиме квантитета Грајсовог принципа кооперативности – говорник не даје довољно информација, али тиме изражава пажњу и обзирност према саговорнику.

6. Закључак. Заменице *сваѝѝа* и *нешћѝо* имају могућност да прикрију непримерен садржај или друштвено неприхватљив исказан резултат догађаја и на тај начин супститенти су именица са значењем каквих непогода: смрт, негативна емоција, психолошко и физиолошко стање, опасност, несрећа, али и условно позитивних, за говорника, саговорника или друштвену заједницу, непримерених, јер упућују на интимне односе различитог типа (привлачност, страст, приврженост итд.). Анализа је потврдила став Моргунове да заменице (у овом случају *сваѝѝа* и *нешћѝо*) имају способност ублажавања, скривања и маскирања ванјезичке ситуације када је у питању недостатак слободе или постојања страха, при чему се смањује степен конкретности.

На тај начин, у неколико примера (3, 5 и 6) регистрован је начелни метонимијски механизам опште за појединачно, тј. принцип добар гешталт пре него лош гешталт, што је у вези с тим да боље опажамо гешталте као целине него као одвојене ентитете, у овом случају на врло апстрактном нивоу.

Потврда за ублажавање заменицом *свашћѝа* налази се у РМС, где се треће значење односи управо на ову семантику: подзначања су сегментирана на основу степена општости непријатности, исказане придевом *ружан*: а. ствари; б. бриге, муке, невоље; в. гласови, увредљиве речи. Заменица *свашћѝа* везује се за евентивне, те комуникативне глаголе и глаголе акционе семантике. Забележена је појава комбиновања општих заменица *све* и *свашћѝа*, чиме се постиже интензификација исказаног еуфемистичког садржаја, а што је, као и у вези с футурским обликом глагола *бишћѝи*: *биће свашћѝа!*, врло близу идиоматизованим изразима, тј. комуникативним формулама (према Поповић 2021). Уз комуникативне глаголе (најчешће глагол *ѝоворишћѝи*), приметно је додатно скривање (агенса) употребом рефлексивног пасива – *ѝовори се свашћѝа*, при чему субјекат може бити исказан као граматички (*људи*) или логички (*међу сељацима*). То су актери који доносе процену о чијем друштвено неприхватљивом понашању, те се исказом ове врсте постиже имплицитна негативна евалуација, када се избегава директна оптужба, али се наговештава потенцијални проблем. Уз глаголе акционе семантике (нпр. *чиншћѝи*) заменицом *свашћѝа*, као резултатом активности, имплицира се да су неке од тих радњи такође друштвено неприхватљиве, и, према интензитету радње и резултата, ови се примери уврштавају у оне с највишим степеном упозорења на опасност (тзв. инсинуативни израз).

За разлику од заменице *свашћѝа*, за заменицу *нешћѝо* у РМС се, упркос разгранатој семантици, међу значењима не бележи семантичка реализација која се односи на ублажавање исказа, него се ово значење налази као пример међу изразима. Међутим, како примери показују, и заменицом *нешћѝо*, као неодређеном и тиме погодном за прикривање одређених делова говорног догађаја, могућа је еуфемизација с глаголима евентивне, те егзистенцијалне семантике и оних којима се денотирају емотивна стања. Уз евентивне глаголе заменицом *нешћѝо* могуће је исказати непријатност на скали градације – од најизразитије – губитак кога (*нешћѝо му се десило*), преко бола као резултата перцепције саговорника до ситуације када *нешћѝо* означава близак, интимни однос, неприхватљив за говорничково окружење. С егзистенцијалним глаголима заменица *нешћѝо* означава обично онострана бића или поново блискост двеју особа, неисказиву било којом именицом.

Даља истраживања еуфемизације заменицама требало би да покажу шири спектар заменица које имају ово скривено значење и њихову способност да ублаже део реченичног садржаја. За овакву врсту анализе потребно је сагледати шири реченични контекст и прагматички аспект исказа, тј. циљеве, побуде, намере које имају говорници или саговорници у одређеном говорном догађају. Из лексикографског угла треба преиспитати употребу квалификатора *еуф.* када заменице *свашћѝа* и *нешћѝо* носе ову семантику. Исто тако, потребно је идентификовати теме или семантичке групе које се ублаженије исказују јер је то важан показатељ друштвених ограничења и стереотипа једне друштвене заједнице.

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика I–VI*. 1967–1976. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска (прва два тома).
- СрпКор: *Корпус савременој српској језика на Математичком факултету Универзитета у Београду*: <http://korpus.matf.bg.ac.rs.html>
- СрпКор – аутори: Адамс Даглас (А. Д.), Болеслав Пруст (Б. П.), Владимир Арсенијевић (В. А.), Вук Милићевић (В. М.), Данило Николић (Д. Н.), Душан Недељковић (Д. Н.), Жан Бодријар (Ж. Б.), Иво Андрић (И. А.), Исидора Секулић (И. С.), Мирјана Новаковић (М. Н.), Михаил Булгаков (М. Б.), Оливер Игњатовић (О. И.), Растко Петровић (Р. П.), Трифунковић, Бранислав (Б. Триф. (подкаст))
- Ћосић, Добрица (Д. Ћ.). *Корени*. Београд: Просвета, 1962.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ГОРГОНИЕВ, Юрий Александрович. *Грамматика кхмерского языка*. Москва: Издательство Наука, 1966.
- КЛИКОВАЦ, Душка. О употреби показних речи у српском језику. Предраг Пипер (ур.). *Копни-тивни зависичка проучавања српској језика*. Београд: САНУ, 2006, 125–141.
- КЛИКОВАЦ, Душка. Неколико речи о заменицама у српском језику: предлог класификације и одговарајуће терминологије. *Научни састајник слависта у Вукове дане* 39/3 (2010): 73–84.
- КЛИКОВАЦ, Душка. Граматичка категорија лица код показних речи у српском језику. *Зборник Матице српске за славистику* 83 (2013): 269–286.
- КЛИКОВАЦ, Душка. О употреби показних речи *ево*, *ејо* и *ено*. *Научни састајник слависта у Вукове дане* 45/3 (2016): 101–134.
- КЛИКОВАЦ, Душка. О употреби заменичких прилога за време *онда* и *тада*(а). Рајна Драгићевић (ур.). *Пућевима речи – Зборник радова у часој Даринки Горјан Премк*. Београд: Филолошки факултет, 2017, 495–516.
- КЛИКОВАЦ, Душка. О систему заменичких прилога за место у српском језику: прилог *тамо*. Рајна Драгићевић, Срето Танасић (ур.). *Српска славистика – колективна монографија [Радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта]*. Том I: *Језик*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018, 125–140.
- КЛИКОВАЦ, Душка. О речничкој обради заменичких речи (на примеру показних заменица *оволики*, *толики* и *онолики*). *Јужнословенски филолој* LXXVIII/2 (2022): 497–516.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. О типовима и стилским особинама дисфемизама и еуфемизама. *Годишњак за српски језик и књижевности* XX/8. Ниш: Филозофски факултет у Нишу (2006): 193–227.
- КОВШОВА, Марија Львовна. *Семантика и прагматика евфемизмов: Краткий тематический словарь современных русских эвфемизмов*. Москва: Гнозис, 2007.
- МОРГУНОВА, Анна Николаевна. Стилистические функции местоимения *оно*. *Поволжский педагогический вестник* 7, № 2(23). Самара: Самарский государственный социально-педагогический университет (2019): 86–91.
- МОСКВИН, Василий Павлович. *Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка. Изд. 2-е*. Москва: Ленанд, 2007.
- МОСКВИН, Василий Павлович. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования. *Вопросы языкознания* № 3. Российская академия наук. Отделение литературы и языка РАН (2001): 58–70.
- ПОПОВИЋ, Људмила. Комуникативне формуле у српском језику: питања типологије и анализе. *Зборник Матице српске за славистику* 100 (2021): 263–293.
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна траматика српској језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- РАЛИЋ, Јелена. Вербалне стратегије учтивости: индиректни говорни чиновни. *Antropologija* 17/1 (2017): 10–11.
- СЕНИЧКИНА, Елеэна Павловна Иванјан. *Эвфемизмы русского языка*. Москва: Издательство „Флинта”, 2012.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир Поповић. *Грамајтика српској језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике, 2005.

*

- DAJBROWSKA, Anna. *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994.
- GODDARD, Cliff. Who Are *We*? The Natural Semantics of Pronouns. *Language Sciences* 17/1 (1995): 99–121.
- GRICE, Herbert Paul. *Logic and Conversation*. Peter Cole, Jerry L. Morgan (eds.). New York: Academic Press, 1975, 41–58.
- IVIĆ, Milka. Značenjska podspecifikovanost lekseme *stvar*. *O rečima*. Beograd: XX vek, 73–83.
- KATNIĆ-BAKARŠIĆ, Marina. *Stilistika*. Sarajevo: Turga, 2007².
- KLAJN, Ivan. *O funkciji i prirodi zamenica*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1985.
- KRISTAL, Dejvid. *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit, 1996.
- LEECH, Geoffrey. *Principles of Pragmatics*. London: Longman, 1983.
- RADDEN, Ginter, Zoltan KÖVECSÉS. Towards a Theory of Metonymy. Klaus-Uwe Panther, Ginter Radden (eds.). *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam: John Benjamins, 1999, 17–66.
- RADULOVIĆ, Milica. Euphemisms through Time: The Rhetorical Power of Palliation. Violeta Stojičić (ur.). *Facta Universitatis Series: Linguistics and Literature* 14/2. Niš: Filozofski fakultet, 2016, 173–187.
- SIMEON, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska, 1969.
- WIERZBICKA, Anna. The Theory of the Mental Lexicon. Tilman Berger, Karl Gutschmidt, Sebastian Kempgen, Peter Kosta (eds.). *The Slavic Languages: An International Handbook of Their History, Their Structure and Their Investigation*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2009, 848–863. http://www.griffith.edu.au/_data/assets/pdf_file/0011/347528/wierzbicka-mentalexicon.pdf
- WIERZBICKA, Anna. *Semantic Primitives*. Frankfurt AM: Athenaum, 1972.

Jasmina Dražić

PRONOUNS AND EUPHEMIZATION:
THE CASE OF THE NOMINAL PRONOUNS *SVAŠTA* AND *NEŠTO*

S u m m a r y

This research is conducted with the aim of identifying the euphemistic meaning of the nominal pronouns *svašta* ‘all sorts of things’ and *nešto* ‘something’, based on their function, semantic characteristics in combination with verbs, and their pragmatic features. An overview of the classifications of pronouns in domestic grammars and their meanings recorded in the *Dictionary of the Serbo-Croatian Language* is provided. The analysis of examples is carried out based on the collocational and conceptual methods. Due to their generality, broad meaning (*svašta*), or indefiniteness (*nešto*), these pronouns have the potential to substitute nouns with meanings of negative semantics, socially unacceptable phenomena, and taboo fields, thereby acquiring all the properties of non-expressive euphemisms.

The analysis demonstrates that the pronouns *svašta* ‘all sorts of things’ and *nešto* ‘something’ possess semantic content and are not semantically empty, as evidenced by dictionary definitions as well as by the existence of numerous derivatives, particularly in the case of *svašta*. These pronouns have the capacity to obscure inappropriate content or a socially unacceptable outcome of an event, thus substituting for nouns denoting various misfortunes such as death, worry, and any negative internal emotion, danger, or disaster. They may also replace conditionally positive notions which, for the speaker, interlocutor, or the broader social community, are deemed inappropriate because they refer to various forms of intimate relationships (attraction, passion, affection, etc.). The analysis confirms Morgunova’s assertion that pronouns – in this case *svašta* and *nešto* – participate in the substitution of linguistic content in contexts characterized by a lack of freedom and the presence of fear, thereby reducing the degree of concreteness. In this way, a general metonymic mechanism, GENERAL FOR SPECIFIC, has been identified.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
jasmina@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 13. августа 2025;
прихваћено: 4. новембра 2025)